

Barns perspektiv och delaktighet i undervisning för hållbar utveckling

Ulrika Bossér

Linnéuniversitetet och NATDID

Lärande för hållbar utveckling är ett viktigt mål i förskola och förskoleklass. Enligt FNs globala hållbarhetsmål ska utbildning ge alla barn och unga kunskaper och förmågor som gör dem rustade att bidra till en hållbar utveckling i ett globalt perspektiv. Därför intresserar sig många forskare idag för hållbarhetsfrågor inom ramen för yngre barns utbildning. Bland annat undersöker forskare hur undervisning för hållbar utveckling kan ge utrymme för barns perspektiv, delaktighet och aktörskap. I den här artikeln presenteras resultat från aktuell svensk forskning som rör undervisning för hållbar utveckling. Syftet är att inspirera förskollärare och lärare som vill utveckla undervisningen inom det här området.

Introduktion

Allt fler rapporter visar att tillståndet är allvarligt för vår planet. Vi går mot ett allt varmare klimat, livsmiljöer för människor och djur förstörs och den biologiska mångfalden är hotad. Därför ser många människor att vi måste förändra samhället i en mer hållbar riktning. Vi behöver inse vår samhörighet med naturen och förstå att våra liv är sammanflätade med jordens olika ekosystem. För att förändring ska kunna ske är utbildning ett viktigt verktyg. Det slås bland annat fast i FNs globala hållbarhetsmål [1] som många av världens länder har förbundit sig att uppnå. Under de senaste decennierna har därför allt fler forskare, både internationellt och i Sverige, intresserat sig för hållbarhetsfrågor inom ramen för yngre barns utbildning [2]. I Sverige har lärande för hållbar utveckling också förtydligats som ett mål för förskolans undervisning i den senaste revideringen av läroplanen (Lpfö 18/SKOLFS 2018:50).

Figur 1. Lärande för hållbar utveckling är ett uttalat mål för förskolan. (Bild: mcconnmama, Pixabay.)

När det gäller miljö- och hållbarhetsfrågor i svensk skola har forskare studerat både styrdokument och undervisning och sett att tre undervisningstraditioner är framträdande. Dessa är faktabaserad, normerande och pluralistisk tradition [3]. Den faktabaserade traditionen utgår från att miljöfrågor är kunskapsproblem. Det innebär att faktakunskaper ses som avgörande för att kunna fatta beslut i sådana frågor. Därmed blir undervisningens viktigaste uppgift att barn får lära sig vetenskapliga beskrivningar, modeller och fakta om miljö- och hållbarhetsfrågor. Den normerande traditionen ser miljöfrågor som i första hand attityd- och livsstilsproblem. Det innebär att undervisningen ofta fokuserar på vad som är bra för miljön och på att lära barn miljömedvetna handlingssätt. Den pluralistiska traditionen betonar istället att miljöfrågor är politiska problem. Det innebär att undervisningen behöver lyfta fram olika intressen och perspektiv på miljöfrågor och låta barnen möta fakta från olika källor. Barnen behöver få träna kritisk granskning, pröva olika idéer och samtala om olika handlingsalternativ.

Inom förskolans praktik har forskning visat att undervisning för hållbar utveckling ofta handlar om naturmöten, hantering av avfallsmaterial och att värna om miljön. Undervisningen innehåller miljö- och naturfostran där barn socialiseras in i ett miljömedvetet förhållningssätt. En normerande undervisningstradition med fokus på individens hushållande med resurser dominerar, men man kan också se spår av en faktabaserad tradition med fokus på lärande om naturen [4]. Det innebär å ena sidan att barnen får möjlighet att personligen engagera sig i miljö- och hållbarhetsfrågor och att de kan utveckla kunskaper som de behöver för att förstå och ta ställning i sådana frågor. Å andra sidan innebär det att det finns utrymme för förskollärare att utveckla en mer pluralistisk undervisning som ger barnen större möjligheter att utveckla ett kritiskt förhållningssätt.

Ett sätt att utveckla undervisningen i mer pluralistisk riktning kan vara att öka barns delaktighet och aktörskap och ge barns perspektiv på hållbarhetsfrågor som rör deras liv större betydelse i undervisningen. De senaste åren har det publicerats flera studier med fokus på just barns perspektiv, delaktighet och aktörskap, som bidrar med kunskap när det gäller undervisning för hållbar utveckling för yngre barn. Studier har även fokuserat på hur undervisning kan ge barn möjlighet att utveckla samhörighet med naturen. I denna artikel presenteras resultat från fem aktuella studier, genomförda i förskola och förskoleklass i Sverige. Syftet är att ge stöd och inspiration till förskollärare och lärare som vill utveckla undervisningen för hållbar utveckling.

Barns delaktighet betydelsefull i undervisning för hållbar utveckling

För att barn ska få möjlighet att utveckla förståelse för människans beroende av och samhörighet med naturen är det viktigt att de får vara delaktiga i miljö- och hållbarhetsarbetet. Detta lyfts fram i en studie av forskare vid Högskolan för lärande och kommunikation i Jönköping [5]. Studien syftade till att belysa förskolebarns meningsskapande och intresse kring nya föremål på förskolegården, såsom insektshotell, fågelholkar och ätbara växter, avsedda att främja ekosystemtjänster. Region Jönköping har genomfört ett tvåårigt utvecklingsprojekt tillsammans med nio förskolor i syfte att både främja biodiversitet och barns möjligheter till lek och lärande genom att utveckla miljön på förskolegårdarna.

I studien undersökte forskarna barns intresse och meningsskapande genom att följa med barn på promenader på förskolegården. Totalt deltog 23 barn, som var omkring fyra år. Barnen fick visa sina favoritplatser, förklara vad de tyckte om och vad de brukade göra där. De fick också frågor om de föremål som skulle främja ekosystemtjänster som hade placerats ut på gården. Resultaten visar att endast ett fåtal barn spontant uppmärksammade de olika föremålen. En förklaring till detta kan vara att barnen inte hade varit involverade i utvecklingen av förskolegården och att de inte fick guidning eller blev stimulerade i sitt intresse av vuxna.

På den enda förskola där barnen hade varit delaktiga i att konstruera ett insektshotell var barnen mer medvetna om varför insektshotellet hade satts upp. Forskarna lyfter därför fram behovet av att

förskollärare och lärare stimulerar barnens intresse och gör barnen delaktiga i arbetet för hållbarhet. De föreslår att barns delaktighet i designandet av förskolegårdar som kan främja biodiversitet kan vara ett sätt att främja barns förståelse för och samhörighet med naturen.

Samspel mellan barns perspektiv och givna mål i undervisningen

En förutsättning för att barn ska kunna vara delaktiga i utbildning för hållbar utveckling är att de vuxna lyssnar på barnen. Barnens tankar, erfarenheter och intressen kan då bli en utgångspunkt i undervisningen. Forskning visar däremot att det kan vara svårt för förskollärare och lärare att ge utrymme för innehåll skapat utifrån barns erfarenheter och intressen och samtidigt behandla ett givet innehåll, baserat på läroplanen. Detta didaktiska dilemma belyses i en studie genomförd av forskare från Stockholms, Umeå och Uppsala universitet [6]. I studien analyserade forskarna seminariediskussioner med fem grupper av förskollärostudenterna, med fem-sex deltagare i varje grupp. Studenterna hade fått till uppgift att planera ett projekt inom området hållbar utveckling för barn i åldrarna 1-5 år. En utgångspunkt för planeringen var att några barn hade hittat skräp i en intilliggande skog.

Forskarna kunde se att studenterna å ena sidan diskuterade planering utifrån ett givet innehåll, till exempel att lära barnen hur olika sorters skräp bör hanteras. Å andra sidan diskuterade studenterna planering med ett innehåll skapat utifrån barnens tankar och erfarenheter. Utöver detta kunde forskarna identifiera ett tredje sätt att planera undervisning. Det innebar att studenterna hanterade det didaktiska dilemman genom att pendla mellan ett skapat och ett givet innehåll. Här fick barnens tankar om skräp bli utgångspunkt i undervisningen, vilket innebar att skräp inte var definierat på förhand. Däremot fanns bestämda mål med undervisningen. Det handlade om att barnen skulle få utforska och lära sig mer om vad skräp kan vara utifrån olika perspektiv. De skulle också få utveckla förmågan att göra sin röst hörd och uttrycka idéer om hållbar utveckling. Studenterna föreslog att undervisningen skulle kunna börja med en diskussion utifrån frågor som "Vad är skräp för dig, en myra, en ko eller en kråka?" eller genom att låta barnen diskutera vad som är skräp i skogen och samla fakta om detta. Detta är ett exempel på en pluralistisk undervisning där olika perspektiv får utrymme utifrån barnens intressen och nyfikenhet, samtidigt som läraren kan styra genom att hjälpa barnen att hålla fokus på hållbarhetsfrågor.

Det finns fler resultat från forskning som visar på den didaktiska utmaningen i att ge utrymme för innehåll skapat utifrån barns intresse och samtidigt ge barnen möjligheter till lärande för hållbar utveckling baserat på läroplanens mål. Om förskollärare utgår från att barnens intressen ska styra praktiken och inte aktivt vägleder barnen, finns risk att möjligheter till lärande av naturvetenskapligt innehåll och lärande för hållbar utveckling inte tas tillvara. Forskare från Örebro och Umeå universitet har dock i en studie kunnat se hur förskollärare kan skapa goda förutsättningar för lärande för hållbar utveckling genom att vägleda barnen med utgångspunkt i deras intresse [7]. Forskarna observerade aktiviteter som omfattade naturvetenskap vid 14 förskolor, samt hade uppföljande samtal med förskollärare vid varje förskola.

Bland annat presenterar forskarna resultat från en avdelning med barn mellan två och fem år. Under en utflykt till skogen blev en grupp barn intresserade av några svampar som växte på ett träd. De döpte en av svamparna till Musli och skapade en fantasivärld runt Musli och dess släktingar. Som ett sätt att introducera naturvetenskapligt innehåll och samtidigt bygga på barnens intresse och fantasier om Musli som en vän, bestämde sig förskollärarna för att starta en brevväxling mellan Musli och barnen. I ett av breven frågade Musli vad barnen äter och hur de gör det. Barnen svarade att de gärna äter kakor och frågade om Musli också tycker om det. Det blev startskottet för ett utforskande av hur och vad svampar äter - de har ju ingen mun! I detta sammanhang såg förskollärarna möjlighet att rikta fokus mot naturvetenskapliga förklaringar och beskriva för barnen hur näring transporteras från trädet till svampen. Det ledde till ett vidare

utforskande av relationen mellan svampar och träd, men också hur det ser ut inuti trädet och hur det får sin näring. De vuxnas vägledning gav alltså möjlighet för barnen att utveckla sina kunskaper och till exempel uppmärksamma hur olika organismer i ekosystemet är beroende av varandra.

Genom att förskollärarna byggde vidare på barnens vänskap med Musli öppnade det också upp för moraliska och etiska dimensioner i undervisningen och frågor om respekt för andra levande varelser. På så sätt kunde den sociala dimensionen av hållbar utveckling komma in i undervisningen. Forskarna argumenterar också för att genom att barnens frågor får betydelse kan deras självförtroende stärkas.

Utgångspunkt i barns frågor för att främja aktörskap

Undervisning som tar sin utgångspunkt just i barns frågor är fokus i en annan studie, där en forskare vid Stockholms universitet följde undervisningen i två förskoleklasser, under ett projekt om träd som pågick ett helt läsår [8]. I studien lyfter forskaren fram betydelsen av att lärare har ett inlyssnande förhållningssätt till barns frågor. Hon beskriver det som en förutsättning för att barn ska kunna utveckla aktörskap, en förmåga att agera för att påverka. Resultat från studien visar vad som kan hända när barns frågor och tankar om ett ämnesinnehåll blir utgångspunkt och drivkraft i ett projekt. Vilka frågor uppstår hos barnen och hur kan de utmanas vidare?

Forskaren följde både elevernas och lärarnas arbete under hela projektet och dokumenterade det genom film- och ljudinspelningar, fotografier och fältanteckningar. Resultaten visar att i början av projektet samtalande barnen ofta om träden i relation till sina egna liv och gjorde jämförelser mellan träd och sina egna kroppar. Det ledde till att barnen noggrant började utforska trädets alla delar, jämföra olika träd och undersöka likheter och skillnader mellan den egna kroppen och trädet. Barnen lyfte fram idéer om att träd kanske äter med rötterna och att de andas med bladen. Här såg lärarna en möjlighet att introducera fotosyntesen för barnen.

En lärare berättade att barnen under projektets gång också gjorde fler och fler kopplingar som visar på relationer mellan träd och människor. Barnen kunde berätta att människor och djur behöver träd för andning, föda och skydd. Barnens förslag om hur trädprojektet kunde gå vidare under vintern ledde också till att de började utforska vilka djur som behöver träd och lever nära träd och hur djuren lever under vintern. När våren kom studerade barnen småkryp som vaknade i trädens närhet och det ledde till nya undersökningar av kopplingar mellan träd och småkryp och mikroliv.

Under hela projektet dokumenterade lärarna barnens frågor och tog dessa på allvar. Barnens teorier prövades och gav energi till vidare diskussioner och utforskande om trädets inre. Resultaten visar att genom att lärarna lyssnade till de frågor som barnen ställde vid vardagliga möten med omvärlden blev det möjligt att ingående utforska ekologiska samband och hur olika organismer är beroende av varandra.

Drama och lek som ett sätt att utveckla samhörighet med naturen

Flera forskare argumenterar för att utbildning för hållbar utveckling behöver fokusera på samhörighet med naturen istället för att sätta människan i centrum och se naturen som ett objekt [7]. I en studie av en forskare vid Göteborgs universitet [9] är utgångspunkten just att utbildning för hållbar utveckling behöver ge barn möjligheter att känna samhörighet med naturen.

I studien följde forskaren en grupp med 16 förskolebarn i åldern fyra till sex år under och efter en teaterföreställning. Forskaren deltog under flera månader återkommande i aktiviteter, gjorde fältanteckningar och ljud- och videoinspelningar. Under föreställningen fick barnen "komma samman" med bin genom att hjälpa bin (skådespelare) att pollinera blommor och se hur stora fina

äpplen sedan växte fram. De fick också vara med om att det kom människor som besprutade växterna med pesticider, vilket gjorde att vissa växter vissnade, ett av bina blev svårt sjukt och äpplena blev små. Barnen fick därefter möjlighet att agera för att skydda bina och föreställningen avslutades med en äppelfest. Barnen fick efter föreställningen med sig en fröpåse så att de kunde plantera blommor åt bina hemma.

Enligt forskaren så visar resultaten från studien att föreställningen gav barnen möjlighet att identifiera sig med bina. Efter föreställningen fortsatte barnen under lång tid att engagera sig i bin och deras öden. Bland annat ville en flicka bjuda in bin till förskolegården och det ledde till ett projekt där alla barn planterade blommor på gården. Vid samtal under en fruktstund reflekterade ett barn över att bin ger oss äpplen så att vi kan äta mellanmål. Vi kan också göra smoothie men om alla bin dör kan vi inte göra smoothie. På barnens initiativ ritade de bilder av bin och barnen uttryckte sympati för bina som blir hotade av människor som sprejar gift. Under en fri utelek gjorde en pojke ett bad till bin av ett fat med stenar och kulor i. Barnen berättade också om egna upplevelser av bin som de mötte i sammanhang utanför förskolan.

Forskaren tolkar aktiviteterna som ett uttryck för att barnen upplever att de är en del av naturen, inte separerade från den. Det skapar möjligheter för barnen att på ett lekfullt sätt hantera problemet med hot mot bin och engagera sig i frågan istället för att som observatörer lära sig fakta om bin. De får möjligheter att se bortom en världsbild med människan i centrum och uppmärksamma våra relationer till andra arter. Forskaren lyfter fram den pedagogiska potentialen i dramatisering av berättelser med djur som ett sätt att hantera hållbarhetsfrågor i förskolan.

Även för riktigt små barn, i åldrarna ett till två år, kan drama och lek vara ett sätt att utveckla känslor av samhörighet med naturen. Det visar resultat från andra delar av studien [7], som presenterades ovan. Här beskriver forskarna hur en barngrupp under en skogsutflykt uppmärksammade skator som åt av deras smörgåsrester. Detta blev upptakten till ett tema om skator. Barnen fick bland annat tillsammans med förskollärarna pröva att gå, flyga och äta som skator. Vid ett tillfälle visade en av förskollärarna att hon var en ensam och ledsen skata. Flera av barnen kom med kramar och enligt förskolläraren hade barnen tidigare inte visat sådan ömhet. Forskarna drar slutsatsen att dramatisering och lek gav barnen möjligheter att lära sig om naturen, men också knyta an till naturen genom empati och fantasi.

Inspiration till kollegiala samtal om undervisning för hållbar utveckling

Lärande för hållbar utveckling är idag ett uttalat mål i både förskola och förskoleklass och hållbarhetsfrågorna är i allra högsta grad aktuella för våra yngsta medborgare. Undervisning för hållbar utveckling får därför ofta stort utrymme i yngre barns utbildning. I den här artikeln har jag lyft fram några forskningsresultat som visar på betydelsen av barns delaktighet och perspektiv och vilka möjligheter detta kan öppna i undervisningen. Min förhoppning är att dessa resultat ska inspirera till kollegiala samtal om hur undervisningen kan utvecklas i en mer pluralistisk riktning som ger barn möjligheter att utveckla både aktörskap och känsla av samhörighet med naturen.

Figur 2. *Ulrika Bossér*

Författare

Ulrika Bossér är universitetslektor vid Institutionen för pedagogik och lärande, Linnéuniversitetet ([Figur 2](#)). Hon forskar inom naturvetenskapernas didaktik med fokus på bland annat lärares kollegiala utveckling av undervisning.

Referenser

1. United Nations Development Programme. De globala målen. <https://www.globalamalen.se/om-globala-malen/mal-4-god-utbildning-alla/>.
2. Ärlemalm-Hagsér E, Hedefalk M. Tema: Förskolan och utbildning för hållbar utveckling - Nordisk forskning inom fältet förskola och hållbarhet. *Utbildning & demokrati*. 2018;27(2):7-14.
3. Sandell K, Öhman J, Östman L. Education for sustainable development: Nature, school and democracy. Lund: Studentlitteratur; 2005.
4. Ärlemalm-Hagsér E, Sundberg B. Naturmöten och källsortering - En kvantitativ studie om lärande för hållbar utveckling i förskolan. *NorDiNa*. 2016;12(2):140-56.
5. Almers E, Askerlund P, Samuelsson T, Waite S. Children's preferences for schoolyard features and understanding of ecosystem service innovations - a study in five Swedish preschools. *Journal of adventure education and outdoor learning*. 2021;21(3):230-46.
6. Hedefalk M, Caiman C, Ottander C, Almqvist J. Didactical dilemmas when planning teaching for sustainable development in preschool. *Environmental education research*. 2021;27(1):37-49.
7. Sundberg B, Areljung S, Ottander C. Opportunities for education for sustainability through multidimensional preschool science. *NorDiNa*. 2019;15(4):358-69.
8. Halvars B. Barns frågor under en utforskande process kring träd. *NorDiNa*. 2021;17(1):4-19.
9. Waldemariam K. 'Becoming with bees': generating affect and response-abilities with the dying bees in early childhood education. *Discourse: Studies in the cultural politics of education*. 2020;41(3):391-406.